

Cuviosul Atanasie din Paros – Despre troparul Ceasului III în epicleza euharistică

Partea finală - Textul scrisorii Sfântului Atanasie din Paros », 1 February 2013

Teologie Patristică

Preacuviosului frate în Hristos kyr Dorotei [Vulismas] îi trimit frățește îmbrățișare din suflet și bucurie

Iată, frate drag în Domnul, împlinită cererea iubirii tale. Căci, spre mai marea ta încredințare și pentru apărarea și dovedirea față de alții, că drept faci, nemaispunand cele intercalate ulterior, ca pe unele cu totul străine de acele sfinte rugăciuni, ne-ai cerut să predăm și scrisului cele vorbite de noi mai înainte cu privire la diferența dintre sfintele rugăciuni ale dumnezeieștii Liturghii a dumnezeiescului Părinte Hrisostom și a arătătorului celor cerești Vasile cu privire la dumnezeiasca și negrăita transsubstanțiere [*metousiosin*], și care ți-au plăcut și ți s-au părut întemeiate. Dobândind așadar un bun prilej de la ostenele care ne-au stat înainte, venim acum la achitarea promisiunii date ție. Iar spre folosul preoților mai simpli, mi se pare frumos să facem expunerea acestor lucruri în graiul popular [comun]. Și voi începe de la primul început al cuvintelor, care este faptul că și alții înaintea mea au observat aceste lucruri.

Sunt poate treizeci de ani și mai bine de când am avut ocazia să aud pentru prima dată în Școala Sfântului Munte de la cineva (cine anume era cel ce a spus asta nu-mi aduc nicidecum aminte) că rugăciunea dumnezeieștii Liturghii e pervertită și ca adaosuri târzii sunt „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh” și celelalte până la „Și fă”. Pentru că, spunea acel ucenic, aici se continuă rugăciunea lui Hrisostom întreruptă mai sus, adică prin: „Trimite peste noi și peste darurile acestea” și celelalte. Acestea zicându-le acela, am înțeles ușor și noi că vorbea drept și că așa stau lucrurile. Am rămas însă nedumeriți cine anume a îndrăznit și a făcut oarecând acele adaosuri și că, odată ce au fost scrise acolo și au ajuns comune pretutindeni, ar mai putea cineva să le lase deoparte fără să fie condamnat dinainte sau, iarăși, dacă le spune, face bine că le spune? și așa eram împărțit. S-a întâmplat însă ca după acestea să mă duc în Koryphi și, având în minte acest lucru, (era pe atunci anul 1760) i-am întrebat despre aceasta pe dascălii de acolo, și anume pe fericitul dascăl Ieremia, care fusese dascăl al celor doi luminători ai noștri, kyr Evghenie [Vulgaris] și kyr Nikifor Theotokis, și pe fericitul părinte Antonie Spinula, amândoi bărbați cu adevărat filozofi și erudiți în cultura dinăuntru și dinafară [creștină și profană], și care ca într-un glas mi-au răspuns amândoi de-a dreptul și fără

multă reflecție ca sunt adaosuri ale unor oameni ulteriori și neînvățați, și ca ei înșiși nu le rosteau atunci când liturghiseau.

Că și Liturghiile vechi se găsesc fără acestea

Întorcându-mă din Kerkyra după ce mi-au dat ei acest răspuns, petreceam cu profesia de predicator în Mesolonghi. Și după ce s-au întâmplat acestea, iată că într-o zi vine cineva și-mi înmânează o carte, spunând ca era proprietatea fericitului dascăl Gordie^[ii]. Acest Gordie era un bărbat înțelept și de mare virtute cu obârșia din pământul Agrapha și lăsase în urma lui un mare nume în înțelepciunea dinafară [profană] și în știința bisericească. Numele lui propriu-zis era Anastasie, iar Gordie era porecla. Și era dascăl într-un sat din Etolia, unde a fost și găsit de el mai sus-zisul manuscris împreună cu alte cărți. Acesta conținea numai cele trei liturghii: cele două săvârșite, a lui Hrisostom și a Marelui Vasile, și a treia a Darurilor mai înainte sfințite. Luându-l deci în mâini cu curiozitate și cuvenită considerație față de bărbatul acela, am cercetat acele doua liturghii și, spun adevărul în Hristos, nici în una, nici în alta n-am găsit din acestea nici măcar o silabă, ci cele de jos erau unite cu cele de sus, așa cum le-au compus de la început acei dumnezeiești Părinți. Și acest înțelept Gordie nu e foarte vechi. Trăiesc și azi oameni care l-au cunoscut.

După acestea, părăsind Mesolonghi, am venit în 1767 în Tesalonic și petreceam acolo din pricina fricilor de pe atunci de luptele din Sfântul Munte. Având nevoie de o carte, am căutat-o în catehumeniile Vatopediului, unde zac foarte multe cărți. Și găsesc acolo doua suluri de pergament, în care erau cele trei Liturghii, cum am spus mai sus în manuscrisul lui Gordie, scrise cu multa artă și multe începuturi de capitole și titluri scrise în aur. și, adevăr spun, nimic din acestea nu se găsea nici acolo. După doi ani, întors iarăși în Tesalonic și având nevoie sa trecem în revistă cărțile vechi de la mitropolie ca sa găsim una de trebuință, am găsit și aici un sul de pergament pe care l-am cercetat și am găsit și acolo cele doua liturghii asemenea cum le-am găsit și în manuscrisul lui Gordie și la Vatopedi. Și ce să spun mai înainte? și aici în Nea Moni [in Chios] am găsit un sul din hârtie care nu avea nici el unele ca acestea, cum se poate încredința fiecare cu ochii lui.

Că și exegeții Liturghiilor nu le menționează integral

După examinarea manuscriselor vechi, am cercetat cu grijă și pe exegeții sfintelor Liturghii și nici la aceia n-am putut găsi nici un cuvânt din unele

ca acestea. Și plecând de la aceștia, se arată că ele sunt adaosuri, și încă adaosuri foarte noi. Pentru că las deoparte pe dumnezeiescul Gherman, patriarhul Constantinopolului [715-730], las deoparte pe sfințitul Nicolae Cabasila [† cca 1392], mitropolitul Dyrachionului[iii], ca pe unii care sunt mai vechi, iar scrierile lor nu se găsesc pretutindeni, ca sa le vadă fiecare; și îl pun în mijloc pe Simeon al Tesalonicului [† 1429], a cărui carte e foarte cunoscută[iv] și la îndemână ca sa o vadă oricine vrea. Sa o ia cine vrea să se încredințeze și să cerceteze bine exegezele dumnezeieștii transsubstanțieri, și va vedea ca acesta citează numai cuvintele simple ale dumnezeieștilor Părinți, iar din celelalte nici o silabă. Mai este și un alt exeget al dumnezeieștii Liturghii, mai nou decât acesta: acesta e protoprezbiterul cretan [Ioan] Natanail[v], care a fost numit și episcop al patriarhului ecumenic și care a trăit, pe cât se pare, în vremea în care venețienii țineau Creta. Și acesta, deși e mult mai recent, nu menționează nici un cuvânt din acelea. În „Cateheza sfânta” [1681] a lui Nicolae din Kerkyra[vi] apare citat puțin, și anume: „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh”, atât și nimic mai mult. La care răspundem ca Nicolae e unul singur, iar unul singur trebuie sa cadă de acord cu cei mulți și mai cu seama cu cei vechi și sfinți, cum sunt dumnezeiescul Gherman, Cabasila și sfințitul Simeon. Aceasta o spun în primul rând. În al doilea rând, spun ca nici acest Nicolae nu pare sa spună el însuși acestea, ci, pe cât gândesc și dă mărturie urmarea cuvântului, cei care au dat cartea la tipar, fiind deja obișnuiți cu ele de la Liturghie, le-am citat acolo lăsându-le apoi repede, și de aceea apar citate ca în treacăt. Că așa stă adevărul, și anume că nu le-a scris nici Nicolae, e evident din faptul că ele apar citate numai în rugăciunea [anaforaua euharistică a] lui Hrisostom, nicidecum în rugăciunea lui Vasile cel Mare. Dar și din rugăciunile celorlalte Liturghii, pe care înțeleptul Nicolae ni le-a explicat după acestea două, devine limpede pentru toți că ele și cele asemenea lor sunt invenții ulterioare. Pentru că, dacă ar fi fost părți ale rugăciunilor și cererilor predate de la început și pe care preotul le aduce pentru dumnezeiasca transsubstanțiere, s-ar fi găsit în fiecare din acele diverse Liturghii; dacă nu în cele ale Apostolilor, atunci în cele ale Părinților, fie a unuia, fie a celor doi împreună. Prin urmare, când acestea nu apar în manuscrisele vechi, nici în aceste cărți noi ale Liturghiilor, iar fiecare din exegeții lor nu le menționează defel, nu este oare cu totul evident, chiar și fără să o mai spunem, că ulterior, unii lipsiți de învățătură și de educație le-au adăugat cu de la sine putere în rugăciunile Liturghiilor, după care s-au dat la tipar și așa au ajuns comune pretutindeni?

Că din acest adaos decurg diverse lucruri absurde

Pentru faptul că „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh” și celelalte este un adaos recent n-ar putea exista dovadă mai clară și mai puternică decât cea zisă deja a vechilor Liturghii și tăcerea exegeților. Dar pe lângă aceste strălucite dovezi, dacă observăm mai atent lucrările, găsim că acest adaos naște și diverse lucruri absurde. Mai întâi, chiar dacă e vorba de un lucru mic, găsim că el nu păstrează sintaxa gramaticală. Iar din pierderea sintaxei urmează și pierderea înțelesului. Fiindcă în Liturghia lui Vasile cel Mare, după ce spune „Te rugăm și Îți cerem, Sfinte al Sfinților, cu bunăvoința bunătății Tale să vină Duhul Tău Cel Sfânt peste noi și peste darurile acestea ce sunt puse înainte și sa le binecuvânteze, să le sfințească și să le arate”, [preotul] zice: „Dumnezeule, milostiv fi mie, păcătosul! Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh” și celelalte, după care adăuga spunând: „și fă pâinea aceasta Însuși cinstitul Trup” și celelalte. și, într-adevăr, oricine are nu multă, dar chiar și puțină știință a gramaticii, n-ar putea suporta urâtenia acestei rele sintaxe sau, mai bine zis, a acestei desăvârșite lipse de sintaxă, fiindcă nici „Dumnezeule, milostiv fi mie” nu se leagă cu „să le arate”, nici „fă” nu mai are nici o legătura cu cele de mai sus, și anume cu „să le sfințească și să le arate”, pentru că verbul personal nu se poate lega cu infinitivul, dar nici cu imperativul, și anume cu „milostiv fi” sau cu „nu-L lua”, ori cu „[inimă curată] zidește”. Atât de mult a confundat și pierdut neînvățatul acela corectitudinea sintaxei dumnezeiescului Părinte cu blestematul lui adaos. Pentru că sintaxa inițială a sfintei rugăciuni este aceasta: „Si să arate (fără: și fă) pâinea aceasta Însuși cinstitul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, iar paharul acesta” și celelalte, precum și în Liturghia lui Hrisostom cele de sus se leagă nemijlocit de cele de jos și se fac o singură rugăciune: „Trimite Duhul Tău Cel Sfânt peste noi, peste aceste daruri ce sunt puse înainte, și fă pâinea aceasta cinstitul Trup al Hristosului Tău, iar ce este în paharul acesta” și celelalte. Astfel, dumnezeieștii Părinți au compus inițial sfintele lor rugăciuni cu toată corectitudinea. Dar acel foarte neînvățat a rupt și stricat sintaxa corectă și frumoasă și a desfigurat frumusețea și bunăcuviința acestei fraze excelente, ca să pună în mijlocul ei născocirile lui. Vătămarea și stricăciunea cea mai mare s-a făcut în rugăciunea lui Vasile cel Mare, încât aici ea pare cu desăvârșire incurabilă.

Absurdității sintaxei însă îi urmează și absurditatea înțelesului, întrucât nimeni nu poate să tăgăduiască faptul că în Biserică avem rugăciuni și tropare, unele proprii persoanei Tatălui, altele proprii persoanei Fiului, iar altele, persoanei Duhului Sfânt și, iarăși, alte rugăciuni și tropare ce se spun și cântă simplu în cinstea Sfintei Treimi. Intre primele, rugăciunile de la

utrenie din timpul celor șase psalmi și cele de la vecernie sunt adresate în comun Sfintei Treimi. De aceea, câți cunosc nu stau atunci când le citesc la icoana lui Hristos, cum fac alții în chip lipsit de învățătură, ci stau în afară altarului drept în față Sfintei Mese ridicându-și mintea spre Sfânta Treime Însăși. Nenumărate sunt însă cele care se înalță separat și în particular unei singure Persoane. De exemplu, și ca sa nu ne depărtăm mult de tema noastră, preotul cere săvârșirea Tainelor de la Tatăl Cel fără de început, începând de departe cu imnuri de mulțumire. Asculta cum vorbește în mod explicit cu Persoana Tatălui spunând: „Vrednic și drept lucru este a Te lauda în imnuri ... caci Tu ești Dumnezeu nepovestit ... Tu și Unul-Născut Fiul Tău și Duhul Tău Cel Sfânt”, și iarăși: „împreună cu aceste fericite puteri și noi, Stăpâne Iubitor de oameni, strigăm și spunem: Sfânt ești și preasfânt, Tu și Unul-Născut Fiul Tău și Duhul Tău Cel Sfânt”. Și spunând acestea și aducând lauda, spune apoi sub formă de povestire [*diegematikos*] Tatălui cum Hristosul Lui, Unul-Născut, Domnul nostru Iisus Hristos, pe Care L-a dat la moarte pentru mântuirea noastră în noaptea în care avea să fie predat, a predat sfinților Săi ucenici Preasfântul Sau Trup și Sânge și le-a dat porunca să facă și ei la fel spre aducerea-aminte de moartea pe care a răbdat-o pentru mântuirea noastră; și spunând iarăși că de aceea și noi, „aducându-ne aminte de acea porunca mântuitoare” și de toate cele ale Economiei dumnezeiești, „ale Tale dintru ale Tale, Ție Îți aducem de toate și pentru toate”, după aceasta, păzind succesiunea proprie discursului, se roagă în chip legat și nemijlocit și cheamă Însăși acea fericita Persoană, și anume pe Tatăl Cel fără de început, să trimită din cer pe Preasfântul Său Duh să desăvârșească cele puse înainte, adică să facă pâinea Trupul lui Hristos, iar vinul Sângele lui Hristos, și nu simplu ale lui Hristos, ci ale „Hristosului Tău”. Să transcriem aici înseși aceste cuvinte: „Încă Îți aducem aceasta adorare cuvântătoare [*logiken latreian*] și fără de sânge și Te chemăm, Te rugăm și Te implorăm: Trimite Duhul Tău Cel Sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înainte, și fă pâinea aceasta cinstitul Trup al Hristosului Tău, iar ce este în paharul acesta cinstit Sângele Hristosului Tău, prefăcându-le cu Duhul Tău Cel Sfânt, ca să fie pentru cei ce se împărtășesc spre trezia sufletului” și celelalte. În chip asemănător, și în Liturghia Marelui Vasile preotul spune Aceluiași Tată fără de început „Cel ce ești, Stăpâne”, cum este evident din faptul că mai jos spune în mod explicit „fără de început, nevăzut, necuprins, necircumscris, neschimbat, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos” și celelalte; și, iarăși, mai jos: „iar când a venit plinirea vremilor ne-ai grăit nouă în Însuși Fiul Tău, prin Care ai făcut și veacurile”, și celelalte; și iarăși: „și viețuind El în lumea aceasta și dându-ne porunci de mântuire,

depărtându-ne de la înșelăciunea idolilor, ne-a adus la cunoașterea Ta, a adevăratului Dumnezeu și Tată”, și celelalte. Lăudând imnic acestea și povestind și aici cu mulțumire predania înfricoșătoarelor Taine, pe care Unul-Născut Fiul Său, Domnul nostru Iisus Hristos, a făcut-o ucenicilor Săi, și prin aceia nouă, vine după toate și la săvârșirea celor puse înainte, și păzind în chip asemănător și aici succesiunea proprie discursului, spune: „Pentru aceea, Stăpâne preasfinte, și noi păcătoșii”, și celelalte „Ție ne rugăm și pe Tine Te chemăm, Sfinte al sfinților, sa vină cu bunăvoirea bunătății Tale Duhul Tău Cel Sfânt peste noi și peste darurile acestea ce sunt puse înainte, și să le binecuvânteze, să le sfințească și să le arate: pâinea aceasta Însuși cinstitul Trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, iar paharul acesta Însuși cinstitul Sânge al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, prefăcându-le cu Duhul Tău Cel Sfânt, iar pe noi pe toți” și celelalte.

Sa venim acum la absurditățile care ies din acest adaos. Așadar, n-ar putea rămâne în nimeni vreo îndoială că aceste cereri și rugăciuni sunt înălțate în particular Persoanei Tatălui fără de început. S-ar putea oare îndoii cineva că troparul sau rugăciunea aceasta, pe care [neînvățatul] acela a introdus-o în mijlocul sfințelor rugăciuni, e înălțată Persoanei lui Hristos? Cred ca nu e nimeni care să se îndoiască de aceasta. În chip recunoscut, neîndoielnic și incontestabil, [troparul] „Doamne, cel ce pe Preasfântul Tău Duh L-ai trimis în ceasul al treilea apostolilor Tai” e adresat în particular lui Hristos și Lui îi atribuie aceasta trimitere. Fiindcă El Însuși spune explicit: „Si vă voi trimite alt Mângâietor, pe Duhul Adevărului” [cf. Ioan 14, 16-17] și iarăși: „Iar când va veni Mângâietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă” [Ioan 15, 26]. Acest lucru Biserica îl cântă ca tropar de multe ori, iar la apolisul Sfintei Cincizecimi spune: „Cel ce în chip de limbi de foc din cer a trimis pe Preasfântul Duh peste sfinții Săi ucenici și apostoli, Hristos adevăratul Dumnezeu nostru”. Prin urmare, și în aceasta nu rămâne nici o îndoială că rugăciunea aceasta e înălțată în particular Persoanei lui Hristos. Și dacă acestea două sunt incontestabile și foarte adevărate – și anume 1. că prin rugăciunile acelea [anaforalele euharistice] preotul apare vorbind cu Tatăl cu scopul de a-L chema sa desăvârșească prin Duhul Sau Cel Sfânt cele puse înainte, și 2. că această rugăciune a adaosului vorbește cu Hristos și-L cheamă să înnoiască și în noi Duhul Său Cel Sfânt –, dacă acestea două sunt foarte adevărate, atunci cine nu vede oare în chip foarte limpede că astfel preotul sare dintr-odată, fără nici o succesiune și fără nici o armonie, de la una la alta, de la Persoana Tatălui la Persoana Fiului, lăsând rugăciunea către Acela și chemându-L pe Acesta? și dacă acest salt neașteptat și fără o

succesiune n-are nici un sens, afară de a încheia un discurs ca sa înceapă altul, lucrul propriu-zis absurd și blasfemiator e ca aici nu-L cheamă pe Hristos sa trimită Duhul Sau Cel Sfânt ca sa ne sfințească pur și simplu, precum Îl chemăm la Ceasul al treilea al zilei, ci Îl cheamă sa facă „pâinea cinstitul Trup al lui Hristos”, iar „ce este în pahar cinstitul Sânge al Hristosului Tău”. Ia aminte sa înțelegi ce rămâne ascuns multora. Să o spunem în chip legat, ca sa descoperim șarpele cu venin purtător de moarte pe care-l ascunde această părut evlavioasă rugăciune: „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh în ceasul al treilea l-ai trimis apostolilor Tai, pe Acesta nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă, celor ce ne rugăm Tie, și fă pâinea aceasta cinstit Trupul Tău, iar ce este în paharul acesta cinstit Sângele Hristosului Tău, prefăcându-le prin Duhul Tău Cel Sfânt”. Auzi, iubitele? „Tu, Hristoase, Care ai trimis pe Duhul Tău Cel Sfânt apostolilor Tai, trimite-L azi și la noi și fă pâinea aceasta Trupul Hristosului Tău!” Trupul cărui alt Hristos cheamă acest adaos sa-l facă Hristos? Câți Hristoși avem? Câți Fii? Câte economii? O, îndrăzneală antihristică! O, mână și gândire preaîntinată! Cum îndrăznesc și spun unii că aceasta e o rugăciune și o cerere și nu conține nici o absurditate? Ar putea fi absurditate mai mare decât aceea de a introduce doi Hristoși? Dar aceasta n-o spune, nici n-o gândește acela. Desigur, fiecărei inovații îi urmează niște absurdități, pe care nu le spun niciodată inovatorii. Dar ortodocșii trag aceste concluzii ca pe niște odrasle rele ale relei mame a inovației lor. Și acestea pentru că au întrerupt continuitatea sfintelor rugăciuni și au separat prin intercalare cele ce urmează de cele care preced, după care au fost nevoiți sa citească adresându-se unei singure Persoane atât pe „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh”, cât și pe „și fă”. Nici nu se putea sa fie altfel, întrucât evlavia lipsita de rațiune și contrară rațiunii, și negreșit lipsită de discernământ (*alogos kai paralogos kai pantos adiakritos eulabeia*), le spune repede cu multa înnădire. Vorbește acolo direct cu Fiul si-L cheamă pe Fiul sa facă pâinea Trupul Hristosului Tău! Nu sare în ochi marea blasfemie și impietate?

De unde s-a făcut acest adaos și că e lucru primejdios și de neiertat să adauge oricine

Mulți se găsesc în nedumerire cu privire la cine a îndrăznit cel dintâi și a făcut acest adaos și de ce anume l-a făcut? Dar cine l-ar putea găsi personal pe cel ce a avut îndrăzneala acestora? Negreșit, nimeni. Așadar, să nu-l mai căutăm, pentru ca nu-l vom găsi vreodată. De unde însă a fost pus în mișcare acela care le-a adăugat? Pe cât am putut să pricep, cauza a fost aceasta. Între noi și latini există o diferență/un diferend cu privire la

săvârșirea Tainelor. Latinii gândesc ca numai prin cuvintele Domnului „Luați, mâncați” și „Beți dintru acesta toți”, pe care de îndată ce le rostește preotul pâinea s-ar preface în Trupul lui Hristos, iar vinul în Sângele lui Hristos; de aceea spun că nu mai e nevoie de rugăciunea preotului. Mai mult, o cred și absurdă, pentru că aceia care o spun n-ar crede, chipurile, în atotputernicia acelor cuvinte ale Stăpânului, ci ar vrea să facă ei cu invocarea lor cele ce nu s-au făcut atunci când s-au rostit cuvintele Domnului. Acesta e pe scurt gândul cacodocșilor latini. Și atât de tare țin la asta, încât uneori ei, atotîndrăzneții, îndrăznesc să ne acuze pe noi, răsăritenii, că facem rău ca ne mai rugăm după cuvintele Domnului. Iar la pseudo-sinodul de la Florența [1439] mult i-au silit papistașii pe răsăritenii noștri să scrie în hotărârea lor satanică și aceasta: că primesc și acest gând latin, și anume ca pe viitor toți răsăritenii vor înceta să se mai roage după cuvintele Domnului, recunoscând ca sfintele se săvârșesc numai cu acelea. Și deși toți au fost de acord cu aceasta, împăratul [Ioan VIII Paleologul] n-a vrut primul să consimtă, temându-se ca nu cumva să audă constantinopolitani că împăratul a lăsat Liturghia lui Hrisostom și Vasile, unde toți văd că rugăciunile lor sunt legate astfel, și să facă o răzmeriță. Și nu numai n-au primit această inovație latină, dar împăratul a poruncit și preaînțeleptului intru sfinți Marcu [Eugenicul] al Efesului și a scris o dovedire că așa au săvârșit sfinții sfintele, și anume cu dumnezeieștile invocări/epicleze sau chemări, precum le sfîntesc și astăzi preoții noștri răsăriteni. Fiindcă preotul spune lui Dumnezeu și Tatăl cuvintele Domnului ca o povestire [*diegematikos*] vrând să arate cu aceasta că: nu eu, Doamne, vin de la mine însumi să fac aceasta invocare [*epiklesin*], ci Unul-Născut Fiul Tău, Domnul nostru Iisus Hristos, Care a făcut aceasta ucenicilor Lui și a poruncit să facem și noi așa, El ne-a dat îndrăzneala aceasta de a Te invoca, de aceea „Te rugăm” și cele următoare. De unde, în chip necesar după proclamarea narativă [*diegematiken ekphonesin*] a cuvintelor Domnului, urmează și cuvintele invocărilor/epiclezelor sau cererilor – căci epicleza vrea să spună și cerere –, precum le-au compus dintru început acei dumnezeiești Părinți care au scris liturghii, luându-le din Liturghia lui Iacob și a celorlalți apostoli. Prin urmare, dat fiind că între apuseni și noi, răsăritenii, e un atât de mare diferend cu privire la dumnezeiasca transsubstanțiere, de aceea se pare ca un răsăritean, poate zelos, dar în realitate lipsit de educație și de discernământ, vrând poate să se împotrivescă inovației latine, nu s-a mulțumit cu epiclezele pe care le conțin Liturghiile lui Hrisostom și Vasile, care în ele însele și în sens propriu Îl cheamă pe Dumnezeu și Tatăl să facă aceasta, adică să prefacă cele puse înainte în Trupul și Sângele lui Hristos, poate pentru

încăpățanarea francilor a pus acela pe această temă și propriile lui cereri separate clare, cunoscute, puternice și eficiente, ca și cum n-ar fi fost suficientă, destulă și foarte eficientă rugăciunea lui Hrisostom care spune: „Încă Îți aducem aceasta adorare cuvântătoare și fără de sânge și Te chemăm, Îți cerem și Te implorăm: trimite Duhul Tău Cel Sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înainte și fă” și celelalte; și iarăși în chip asemănător și aceea a Marelui Vasile. Dar, pe cât se pare, unul ca acesta fie n-avea nici un simț al limbii eline, ca să înțeleagă că tocmai acestea sunt cele pe care inovatorii latini nu le primesc și spun ca le-am adăugat noi ulterior, adică rugăciunile sfinților care sunt în întregime o cerere și o implorare, fie avea o gândire deșarta și imaginativă și si-a imaginat că știa să adauge cerere la cerere și invocare la invocare. A adăugat însă mai degrabă o nebunie și o absurditate și un șir de multe și mari blasfemii, precum am dovedit mai sus. Aceasta cauză m-am gândit eu că a fost prilejul acestui adaos fără minte și blasfemiator. Mai întâi, acela le-a spus poate numai cu gura atunci când liturghisea, cum fac mulți și astăzi, care nu se mulțumesc nici numai cu acestea, ci spun de la ei multe altele. După care le-a și scris în cartea Liturghiei lui. Iar cei de după el, găsimu-le și socotindu-le insuflate de Dumnezeu, le-au trecut și la tiparul pe care-l aveau la îndemână. Fiindcă acest adaos miroase că s-a ivit pentru prima dată fie în Creta, fie la Veneția. Dar, totuși, ar putea avea cineva o atât de mare putere, încât să poată să rostească și să adauge în dumnezeiasca Liturghie ceea ce își imaginează el drept bine și, mai cu seamă, într-un astfel de mod care taie și rupe continuitatea și integritatea acelor preasfinte rugăciuni împletite cu toată înțelepciunea Duhului Sfânt, rugăciuni pe care le-au purtat cu extrem respect și cinste toate veacurile trecute și care și-au primit validitatea și siguranța de la toate sfintele Sinoade Ecumenice și, simplu spus, de la toată Biserica sobornicească de la o margine la alta a lumii? Cât privește părerea mea personală, cel care a făcut acestea, sau altul care ar face ceva asemănător, păcătuiește în chip asemănător cu acela care ar adăuga sau suprima un lucru cat de mic din sfântul Simbol al credinței. Pentru că, așa cum acela este îndreptarul comun al credinței tuturor creștinilor, tot așa și dumnezeieștile Liturghii ale lui Hrisostom și Marelui Vasile sunt un model și un canon foarte comun al tuturor Bisericilor lumii cum anume să săvârșească Tainele; și, ca și acolo, și aici adaosul implică o nedesăvârșire a acelor dumnezeiești rugăciuni și aduce osânda acelor preadesăvârșiți și preaînțelepți ierarhi și dascăli ai Bisericii sobornicești că n-au învățat cu toată cuvenita desăvârșire sfințirea Tainelor.

Că e neapărat necesar să nu se mai spună acestea și că Biserica trebuie să aibă în vedere și îndreptarea acestora, ca și a multor altora

Așadar, iubitele, mai este oare nevoie să tragem concluzia cuvântului și să spunem în mod explicit că preotul nu se cuvine să le spună defel, ca unele care au fost dovedite drept adaosuri străine și, pe lângă acestea, și blasfemiatoare și disprețuitoare ale sfinților? Nu mai e nevoie nici să adăugăm că, după ce a citit acestea și a învățat adevărul, orice preot care are simțire, conștiință și respect față de dascălii dumnezeiești, nu va prefera să facă o atât de mare nedreptate față de aceia și față de toată vechimea. S-ar cuveni însă și ca sfânta noastră Biserica să aibă de grijă și cu autoritatea apostolică pe care o are să facă neapărat îndreptarea universală a acestui lucru și să aplice o pedeapsa foarte aspră celui ce ar mai îndrăzni pe viitor să adauge fie și cel mai mărunț lucru. Gândește-te, iubitele! Unul ca acela a adăugat numai pe „Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh” și cele două stihuri care urmează: „Inimă curată” și „Nu mă lepăda de la fața Ta”. Doar aceste adaosuri le găsim în Liturghierele și Evhologhioanele mai vechi. În cele mai noi găsim însă și „Binecuvântat ești, Hristoase, Dumnezeul nostru [Cel ce preaînțelepți vânători]” și „Când Cel Preaînalt pogorându-Se a amestecat limbile”^[vii], măcar ca acestea cuprind imnuri și doxologii, nu cereri și implorări, de care are nevoie ceasul de față. Sunt de părere că, după câțiva ani, cei de după noi vor vedea adăugate și pe: „Veniți, popoarelor, să ne închinăm Dumnezeirii triipostatice”, pentru că și acest imn e foarte teologic, și pe: „Împărate ceresc, Mângâietorul”, mai ales pentru că acesta cere Duhului să se coboare, și pe: „Împăratul cerurilor, pentru iubirea de oameni pe pământ S-a arătat”^[viii], fiindcă a Lui e întreaga Economie, și pe: „Înalta-voi ochii mei la munți” – cum mi-a și fost dat să aud – și pe „Doamne, auzi rugăciunea mea și strigătul meu să intre la Tine”, și altele nenumărate și care ajung la infinit, după cum îl va convinge pe fiecare evlavie lui contrară rațiunii (*paralogos tou eulabeia*).

De aceea, frate, e necesar ca sfânta noastră Biserica să curețe mai întâi Evhologhionul de acestea care s-au furișat în el, precum și de unele ca acestea, pe care le-au semănat în el cu diverse prilejuri cei îndrăzneți și lipsiți de educație și, voi adăuga, și cu gândire rea [*kakophrones*]. Caci cum nu este o gândire rea [*kakophrosyne*] latină explicarea care spune că, atunci când se rostesc cuvintele Domnului, adică „Luați, mâncați” și „Beți dintru acesta toți”, diaconul să arate deodată cu preotul discul și potirul. Cu certitudine această explicare a formulat-o cineva cu gândire latină [*latinophron*], că aceia care, precum am arătat, cred astfel că prin aceste

cuvinte se săvârșesc sfintele. Și mai rău încă e faptul ca în unele tipărituri se găsește și explicarea că preotul să binecuvânteze atunci și pe una, și pe alta. Și scrie iarăși să le binecuvânteze și când face epicleza. Explicarea aceasta e într-adevăr una cu gândire latină, pentru ca latinul pur nu admite o a doua binecuvântare. Nu se cuvenea oare cu ani în urmă, încă de la începuturi, sa fie curățite și îndreptate, ca să nu le vadă preoții neînvățați și să păcătuiască fără voie, săracii, socotind ca sunt formule și predanii ale Bisericii sobornicești? O astfel de rea gândire latina e și sfințirea discurilor și potirelor, precum și a sfintelor icoane, cum arată sfințitul Dositei al Ierusalimului [1669-1707] în cartea sa *Istorie despre patriarhii Ierusalimului* [București, 1715], pentru că și una, și alta, sunt contrare hotărârii sfântului Sinod VII Ecumenic și sunt în sens propriu și în sine inovații și invenții ale antihristului papa. Ce sa mai spun despre întinata și urâta de Dumnezeu înfrățire [*adelphopoiesis*][ix] născocită și făcută pentru cei răi? Ascultă, iubitele, și minunează-te de nerușinarea și nefrica de Dumnezeu a celui care le-a tipărit. „Să se știe, spune el, că aceasta rânduială, măcar că săvârșirea ei a fost oprită de legea bisericească și împărătească, noi însă am tipărit-o, precum am găsit și în multe alte cărți.” Auzi ce spune de trei ori blestematul? Recunoaște că e împiedicat și de legea bisericească, și de legea împărătească, și cu toate acestea, neluând în seamă hotărârile acestea, le-a dat la tipar iarăși, ca din încăpățănare. Nu s-ar fi convenit așadar aici să se aprindă dreapta mânie a Bisericii față de acel preanelegiuit tipograf? Caci el este Glykis [dulce] numit așa prin contradicție. Da, spun, și aroganța aceluia trebuia pedepsită și cartea trebuia condamnată, poruncindu-se preoților de pretutindeni să nu o cumpere. Dar ceea ce nu s-a făcut atunci e întotdeauna timpul potrivit sa se facă, și anume Biserica să ia grija să scoată din ea toate cele contrare și inadmisibile în Biserica, iar după ce i-a dat toată îndreptarea și curăția, precum se cuvine, pe aceea să poruncească să se tipărească și să se folosească pretutindeni, fie cumpărând o carte nouă, fie îndreptând cu cea autorizată, adică validată, cărțile vechi, iar la vremea potrivită să ridice cu pedeapsă înfricoșătoare autorizația de la oricine care pe viitor va mai îndrăzni să adauge și să tipărească ceva câtuși de puțin în afară celor deja rânduite. Acestea le-am spus unor arhieriei să le ridice în Sfântul Sinod, chemându-i să-și ia aceasta purtare de grijă și față de alte cărți bisericești, dar mai ales față de Evhologhion, care pe cât de mari lucruri cuprinde, pe atât de stricat este. Am spus, dar cuvântul n-a intrat, a rămas afară inutil, ca unul, chipurile, de prisos, iar eu am făcut doar acest lucru [această scrisoare], care stă în puterea mâinii mele, fiindcă așa mi-a cerut iubirea ta.

[i]

[ii] Anastasios Gordios (1654-1729), dascăl grec faimos, care a predat în Karpenision (1692-1695), Patras (1695-1698), Etolia (1701-1710) și Guva natală (1711-1729), autor al unei foarte copiate (needitate însă) în epocă, polemici împotriva lui Mahomet și a latinilor, precum și al unui comentariu la Apocalipsă (în care Mahomet și papa erau identificați cu antihrist).

[iii] Nicolae Cabasila, autorul faimoasei *Tâlcuiri a dumnezeieștii Liturghii*, e confundat de Atanasie din Paros, ca de altfel și de Nicodim Aghioritul, cu arhiepiscopul Ohridei din secolul XII „[Consta]ntin Cabasila” pictat în biserica Protaton-ului athonit, frescă a cărei inscripție ștearsă au citit-eronat.

[iv] E vorba de *masivul Dialog împotriva tuturor ereziilor și despre singura credință dreaptă, a noastră a creștinilor, și despre sfintele celebrări și Taine ale Bisericii* [dialog de 373 de întrebări și răspunsuri între un cleric care întreabă și un arhiereu care răspunde], publicat pentru prima dată în originalul bizantin de patriarhul Dositei al Ierusalimului la Iași, în 1683 (după care s-a reeditat la Paris în 1866 în seria PG 155), iar în greaca populară la Veneția, în 1702 și a cărei traducere românească veche realizată de arhimandritul Chesarie, viitorul episcop al Râmnicului, a fost publicată cu titlul *Voroavă de întrebări și răspunsuri*, București, 1765, 572 p. și reeditată cu titlul *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, București, 1865.

[v] Ioannis Nathanail, protoprezbiter cretan din a doua jumătate a secolului XVI, econom și episcop al patriarhului ecumenic Ieremia II, editor de texte liturgice: *Euchologion* (1571), *Triodion* (1573), *Horologion* (1574) și ulterior *Pentekostarion* și *Mineiele* pe martie, aprilie, mai, iunie, iulie și august. Opera sa cea mai importantă a fost o explicare a Liturghiei în greaca populară compilată după cele ale lui Nicolae Cabasila, Teodor al Andidei, Simeon al Tesalonicului și patriarhului Gherman, publicată sub titlul *He Theia Leitourgia meta exegeleon diaphoron didaskalon*, Veneția, 1574, 6 + 111f. Traducerea ei slavonă, realizată din inițiativa patriarhului reformator Nikon (1652-1667) de Arsenie Grecul a fost inclusă în faimoasa colecție *Skrijal* tipărită la Moscova în 1653 (cf. cap. III al monografiei lui K.-CH. FELMY, *Die Deutung der gottlichen Liturgie in der russischen Theologie*, Berlin-New York, 1984).

[vi] Nikolaos Vulgaris (1634-1684), medic in Kerkyra cu studii la Padova, autor al unei extrem de populare explicări a Sfintei Liturghii publicate cu titlul *Kathechesis hiera etoi tes theias kai hieras Leitourgias exegegesis*, Veneția, 1681 (reed. 1750, 1765, 1769, 1799 și 1818; dar și Kerkyra 1852, Constantinopol 1861, Atena 1908; trad. engleză, Londra 1893). Tradusă în limba română de dascălul cretan Ieremia Kakavelas, retor și profesor la Academiiile Domnești din Țările Române și dascăl de elină în copilărie al lui Dimitrie Cantemir, traducere publicată cu titlul *Învățătură sântă adică a sfintei și dumnezeieștii Liturghii*, Iași, 1697, 266 f.; reeditată în transliterare cu reproduceri facsimilate, prefață și glosar de arhimandrit Gamaliil Vaida, notă asupra ediției de Magdalena Georgescu și un studiu introductiv de profesor Emilian Popescu : *Învățătură sântă adică a sfintei și dumnezeieștii Liturghii*, Sfânta Mânăstire Cozia, 1998, 448 p. Este cea mai veche explicare a Sfintei Liturghii publicată în limba română.

[vii] Troparul și condacul praznicului Cincizecimii.

[viii] Alte imnuri din slujba praznicului Cincizecimii.

[ix] Ritual de binecuvântare a fraților de cruce, existent în cel mai vechi codice liturgic bizantin, dar abandonat de Biserică, pentru a nu fi interpretat ca binecuvântare a relațiilor între persoane de același sex.

Traducere după textul din manuscrisul 2182 al Bibliotecii Naționale din Atena editat de K. Dyobouniotes în revista ateniană *Theologia* 16 (1938), p. 142-152, de Arhid. Prof. Ioan I. Ică Jr.

Text cuprins în articolul *Cuviosul Atanasie din Paros (+ 1813), un „colivar” pedagog și liturgist uitat, despre troparul Ceasului III în epicleza euharistică*, articol publicat în volumul *Ale Tale dintru ale Tale. Liturghie – pastorație-marturisire. Prinos de cinstire adus I.P.S.Dr. Laurențiu Streza la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Editura Andreiana, Sibiu 2007, p. 521-536.

- See more at: <http://www.pemptousia.ro/2013/02/cuviosul-atanasie-din-paros-%E2%80%A0-1813-despre-troparul-ceasului-iii-in-epicleza-euharistica-2/#sthash.1evVkvHr.dpuf>